

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 172.12

О. С. Токовенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНА ЕВОЛЮЦІЯ: ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ТА ТРАНСМІСІЙНИЙ ВИМІРИ

Досліджується сутність політико-культурної еволюції в її трансформаційному та трансмісійному вимірах.

Ключові слова: політична культура, еволюція, політико-культурна трансмісія.

Исследуется сущность политико-культурной эволюции в ее трансформационном и трансмиссионном измерениях.

Ключевые слова: политическая культура, эволюция, политико-культурная трансмиссия.

Essence of political and cultural evolution in its transform and transmission dimension is researched.

Keywords: political culture, evolution, political and culture transmission.

Теорію політичної культури в сучасній політичній науці без сумніву можна віднести до кола тих теорій, які складають її парадигмальну основу. Цілою низкою дослідників, починаючи від засновників цієї теорії Алмонда, Верби, Пауелла, продовжуючи їх послідовниками Ерме, Екстейном, Харропом, Хагє та багатьма іншими, розглядалися питання змісту поняття «політична культура», структури, функцій політичної культури, методологічних засад цієї теорії тощо. У вітчизняній політологічній науці останніми роками також приділяється значна увага розробці політико-культурної проблематики, завдяки роботам В. М. Бебика, В. А. Буцевичького, М. Ф. Головатого, В. М. Кременя, О. С. Кульчицького, В. С. Лісового, М. В. Поповича, Б. М. Цимбалістого та багатьох інших.

Втім тенденції розвитку вітчизняної політичної науки, насамперед потреба у розширенні можливостей її концептуального апарату щодо теоретичної рефлексії політичної реальності, зумовлює розгляд проблемного поля теорії політичної культури в дещо розширеному контексті, виходячи з принципу міждисциплінарності в сучасних політологічних дослідженнях.

Одним із напрямів такого наукового пошуку, на нашу думку, є розгляд політичної культури в контексті теорії еволюції. Тому метою цієї статті буде відповідь на питання: який зміст містить у собі поняття «політико-культурна еволюція»? Яким чином концепція еволюційної трансформації може бути застосована до розгляду політичної культури? Яким чином здійснюється політико-культурна трансмісія?

Розгляд політичної культури в контексті теорії еволюції передбачає врахування трьох принципових обставин. По-перше, еволюційна парадигма містить у собі значний евристичний потенціал у тому випадку, якщо еволюція розглядається як глобальний процес розвитку універсуму, що включає в себе неорганічну, органічну (біологічну) та культурну еволюцію. По-друге, розгляд еволюції як глобального процесу повинен враховувати, що кожній із зазначених її сфер притаманні власні механізми, темпи та засоби дії. Відповідно, некоректним є перенесення закономірностей, що притаманні певному різновиду еволюції універсуму на інший її прояв, наприклад, понятійного апарату біологічного еволюціонізму на культурну еволюцію. По-третє, враховуючи те, що біологічна, культурна і неорганічна еволюції є різними проявами єдиної глобальної еволюції, можна зробити припущення, що в основі усіх сфер еволюції знаходяться загальні, найбільш фундаментальні принципи. Розпізнавши ці принципи та відокремив їх від конкрет-

ного концептуального апарату, можна в узагальнюючому вигляді екстраполювати їх на глобальний еволюційний процес взагалі та на його специфічні сфери.

Внаслідок того, що з усіх сфер еволюції універсуму найбільш детальний та всебічний аналіз було здійснено по відношенню до біологічної еволюції, логічним виглядає звернення до її сфери задля розуміння загальних принципів глобального еволюційного процесу. Сучасна еволюційна біологія досліджує, по-перше, походження організмів різних типів, їх структуру та екологічні зв'язки; по-друге, генетичну базу еволюції, мінливість (варіативність) та природний відбір; по-третє, еволюцію як процес, тобто механізми та засоби самотрансформації природних об'єктів, що відбувається у фазах мінливості та стабілізації.

Звідси стає зрозумілим, що в основі теоретичних побудов сучасної еволюційної біології знаходяться два базових принципи: трансформації та трансмісії. Саме на це вказував Д. Гекслі, коли наголошував на тому, що «знання механізмів, що зберігають існуюче, основ репродукції та мінливості, а також засобів еволюційної трансформації повинно бути синтезовано задля розуміння загальних життєвих процесів» [2, с. 69].

Єдність принципів еволюції універсуму дозволяє розглядати культурну еволюцію, виходячи з базових еволюційних принципів трансформації та трансмісії. Враховуючи те, що політична еволюція є різновидом культурної еволюції, політико-культурна еволюція також може бути досліджена в контексті цих фундаментальних принципів.

Констатація можливості застосування глобально-еволюційного принципу трансформаційності для розгляду політико-культурної еволюції зумовлює постановку дослідницької проблеми у наступній площині: якщо політико-культурна еволюція за визначенням повинна розкривати зміст перетворень, які відбуваються в сфері політичних цінностей, норм, діяльності тощо, то першочерговим завданням стає дослідження того, що залишається незмінним, стабільним у процесі подібних еволюційних перетворень, а що є мінливим та нестабільним. Іншими словами, розуміння змісту трансформаційних перетворень у політико-культурній еволюції потребує знання щодо інваріантних та варіативних складових цього процесу.

Для біологічного еволюціонізму загальноновизнаною є точка зору, згідно з якою продовження життєдіяльності видів залежить від рівноваги між спадковими чинниками та мінливістю. Баланс чинників, що сприяють інваріантності, залежить від особливостей певного органічного виду та регулюється мінливістю оточуючого середовища. В культурній еволюції питання щодо культурної інваріантності досліджується дещо з інших позицій, а саме культурна інваріантність розглядається в контексті стабільності її структурних утворень. Проте, як слушно зауважує К. Лоренц, «ми повинні пам'ятати, що структура не здатна адаптуватися» [3, с. 199]. Відповідно, факт адаптації структури в процесі культурної еволюції є проявом варіативності, мінливості.

Політико-культурна еволюція, яка є різновидом культурної еволюції, може бути розглянута з точки зору її інваріантних складових у тому випадку, якщо має місце адаптація політичних цінностей, норм до культурно-історичних особливостей епох, в яких вони існують. Якщо при зміні культурно-історичних умов, в яких функціонує політична система, політичні цінності, норми не зазнають суттєвих трансформацій, то це означає, що вони не адаптуються до цих умов і, відповідно, можуть інтерпретуватися як інваріантна складова політико-культурної еволюції, як її структурні утворення, традиції. Навпаки, якщо в умовах мінливості культурно-історичних чинників має місце факт пристосування до них політичних цінностей, норм, то це означає, що вони є історично мінливими та складають варіативну складову політико-культурної еволюції.

Експлікація сутності трансформаційних перетворень у політико-культурній еволюції через співвідношення її інваріантних та варіативних складових, у свою чергу, актуалізує питання щодо чинників, які зумовлюють політико-культурну інваріантність та варіативність. У цьому контексті значну увагу привертають процеси політико-культурної імітації та ритуалізації.

Імітація є найбільш елементарним засобом збереження структурних утворень у політичній культурі, тобто її традицій. В її основі знаходяться механізми, які сприяють трансляції у політичному просторі і часі інформації, необхідної

для підтримання феномену людини як політичної істоти. Ці процеси орієнтовані на досягнення такої стадії у політичній діяльності людини, після якої знання, притаманне політичній культурі та сформоване у процесі її еволюції, консолідується у вигляді її догм. Формування та засвоєння догм у процесі імітації є необхідним інгредієнтом не тільки процесів, пов'язаних із політичною соціалізацією людини, але також і для такого складного різновиду пізнавальної діяльності людини щодо політичної реальності, якою є її теоретична рефлексія.

Поряд з цим у політичній діяльності людини існує досить широкий комплекс поведінкових структур, різноманітних за своїм походженням, але таких, що мають спільні функції та які виконують суттєву роль у досягненні інваріантності політико-культурної еволюції. Ці поведінкові структури можна визначити як політико-культурну ритуалізацію, яка пояснює «найвищого рівня екстенсивні паралелі між процесами у філогенетичній та культурній сферах» [3, с. 208]. У політичній культурі, як і у філогенезі, ритуалізація може бути розглянута як розвиток системи комунікації, в якій вирішальне значення має формування сигналів.

Спільним у процесах політичної імітації та ритуалізації є те, що вони є засобами політико-культурної трансмісії. Для розуміння сутності політико-культурної трансмісії знов-таки звернемося до аналогій між біологічною та культурною трансмісією.

Сутність біологічної трансмісії полягає у передачі генетичним шляхом біологічної інформації від однієї генерації організмів до іншої, тобто її мета полягає у постійній репродукції феномену життя. Аналогічним чином культурна трансмісія існує для передачі, проте вже негенетичним шляхом, накопиченої людством інформації, досвіду у соціальному просторі і часі; її мета полягає у підтриманні, репродукції людини як соціальної істоти.

Відмінність між біологічним засобом передачі інформації і трансляцією інформації під час специфічно притаманних людині актів соціалізації, пізнання і навчання є предметом дослідження таких дисциплін, як етологія, соціологія, психологія, педагогіка тощо. Найбільш загальний висновок, який є результатом подібного міждисциплінарного синтезу, полягає у тому, що неможливо виокремити у процесі трансмісії чисто генетичні та чисто культурні компоненти.

Подібна обставина дозволила ряду дослідників дійти висновку, що генетична і культурна трансмісії мають загальні риси. Такими загальними для двох різновидів трансмісії рисами, на думку Л. Каваллі-Сфорца і Л. Фелдмана, є процеси репродукції та мутацій. Ці процеси є критерієм існування в еволюційному процесі трансмісійної складової. «Репродукція і мутація є гарантією того, що еволюційні зміни мають місце... Ідеї, цінності, поведінка і технології в процесі трансмісії підлягають репродукції; крім того, у цих сферах мають місце мутації, тобто такі процеси, коли з'являються відмінності між виниклими у процесі трансмісії версіями вихідних сутностей та безпосередньо вихідними сутностями» [3, с. 10].

Втім, на нашу думку, незважаючи на існування у цих форм трансмісії спільних рис, питання щодо їх тотожності не є актуальним, зважаючи на принципові відмінності у механізмах їх дій. Якщо під час біологічної еволюції мутації є типовими помилками у репродукції генетичних копій, то в культурних процесах мінливість не є помилкою копіювання, а скоріше виникає як нововведення із заздалегідь заданою метою. В природі існує майже досконалий механізм генетичної трансмісії. У цьому сенсі еволюція є результатом мутаційних відхилень від довершеної трансмісії. В культурній трансмісії вирішальну роль відіграють свобода вибору та прийняття рішень. В культурній трансмісії досвід, що сприймається наступним поколінням, ніколи не передається у сталому вигляді, а обов'язково модифікується та збагачується.

Саме остання обставина дозволяє підійти до усвідомлення сутності політико-культурної трансмісії. У цьому контексті ми повинні насамперед розуміти, що політична культура не є певним об'єктом у політиці, який існує поряд із іншими об'єктами, а є, скоріше, загальною властивістю усіх політичних об'єктів, що мають штучне, тобто людське походження. Подібна властивість визначається як здатність на певному історичному етапі забезпечувати існування та розвиток феномену політики і людини як політичної істоти. Політична соціалізація людини у процесі засвоєння нею досягнень політичної культури відбувається

ся внаслідок того, що політична культура включає у себе певну соціальну систему, механізм, який виконує функції політико-культурної трансмісії.

Сутність дії механізму політико-культурної трансмісії полягає у тому, щоб вбирати у себе, акумулювати явища політичного життя, що відбуваються вперше і є неповторними, кодувати їх, транслювати у політичному просторі і часі наступним поколінням політичного співтовариства, декодувати їх з тим, щоб сприяти формуванню та розвитку вже на новому етапі феномену політики та людини як політичної істоти. У цьому сенсі політична культура є певним зрізом, що проходить через усі прояви політичної діяльності, і є типологічно загальним для них не у сенсі змісту, а у сенсі існування механізму, дії якого розповсюджуються на усю сферу політичного життя, тобто механізму політико-культурної трансмісії [1, с. 42–45].

Зазначене дозволяє тлумачити особливості дії механізму політико-культурної трансмісії як здатність людини володіти досягнутим знанням політики, а також джерелом цього знання та репродукувати їх у політичному часі та просторі. Самі ж механізми політико-культурної трансмісії слід розглядати як систему акумулювання, кодування, трансляції та репродукування політичного знання, досвіду, цінностей, норм, технологій тощо. Іншими словами, політико-культурна трансмісія є негенетичним засобом перенесення політичної інформації у політичному просторі та часі; її мета полягає у підтриманні, репродукції феномену політики та людини як політичної істоти.

Саме такий підхід дозволяє розглядати політико-культурну трансмісію як складову еволюційного процесу, який відбувається у сфері політики і, відповідно, вводить у контекст розгляду політики взагалі та політичної культури зокрема еволюційну складову.

Можливість розгляду сутності політико-еволюційних процесів як негенетичного засобу трансляції інформації у політичному просторі та часі, у свою чергу, зумовлює необхідність звернення до питання щодо носіїв подібної ін.формації. Теорія культурної еволюції з цього приводу наголошує на особливій ролі традиції у культурному процесі. Не заперечуючи у цілому подібний підхід, ми, виходячи з вищевведеної аргументації, спробуємо розглянути цю проблему дещо з інших позицій.

Перш за все звернемо увагу на те, що традиції, як носії інформації у політичному просторі та часі, є структурованою складовою у політико-культурній еволюції. Проте, як було зазначено, структури не здатні адаптуватися до мінливих культурно-історичних умов. Відповідно, питання полягають у тому, чи можуть неадаптовані структури у повному обсязі передавати конкретно-історичному політичному середовищу інформацію, необхідну для репродукції феномену політики та людини як політичної істоти? Яким чином, у такому випадку, засвоюється та транслюється варіативна частина інформації у політико-культурному процесі?

Відповідь на ці питання зумовлює, на нашу думку, звернення до теорії генно-культурної коеволюції, у межах якої розробляється поняття «культурогену» як засобу культурної трансмісії. Пріоритетною, у цьому контексті, є ідея щодо неможливості виокремлення у процесі трансмісії чисто генетичних та культурних компонентів.

Основною для теорії генно-культурної коеволюції є теза про те, що зв'язок між біологічною та культурною еволюціями є логічно можливим, тобто ця теорія пропонує розглядати культуру як феномен, на формування якого значний вплив здійснюють біологічні механізми, що зумовлюють розвиток людської свідомості у процесі соціалізації. Іншими словами, в самій культурі існують біологічні регулятори, що виконують певні соціокультурні функції, насамперед вони сприяють утворенню правил, за допомогою яких «людська природа керує собою, підтримує вибір людини та соціальні форми, що з'являються у груповій поведінці людей» [5, с. 3]. Подібні правила в теорії генно-культурної коеволюції отримали назву «епігенетичних правил». Епігенез – це термін, який пояснює загальні процеси взаємодії між генами та оточуючим середовищем у процесі розвитку.

Застосування ідей теорії генно-культурної коеволюції до аналізу політико-культурної еволюції дозволяє зрозуміти, що політико-еволюційні епігенетичні правила базуються на інформації, що існує у політико-культурному оточенні людини. Ця інформація є субстанцією політичної культури. У цьому сенсі політична культура є упорядкованою системою політичної інформації та її трансляції, в якій закодовані політико-поведінкові характеристики соціальних

груп, а саме: політичні навички, знання, міфи, традиції, ритуали тощо. Носіями цієї інформації є політичні «культурогеми, тобто регуляторні гомогенні групи артефактів, поведінки та ментифактів» [5, с. 10]. Функцією політичних культурогенів є кодування необхідної для репродукції феномену політики та людини як політичної істоти інформації та її трансляція у політичному просторі та часі.

Таким чином, здійснений вище аналіз політико-культурної еволюції дозволяє дійти висновку, що її сутнісні характеристики розкриваються у трансформаційному та трансмісійному вимірах. При цьому політико-культурна трансформація та трансмісія есплікуються через співвідношення інваріантних та варіативних складових політичної еволюції, процедури імітації та ритуалізації у політиці, дію політичних культурогенів як негенетичних засобів трансляції інформації у політичному просторі та часі.

Бібліографічні посилання

1. Мамардашвили М. К. Наука и культура / М. К. Мамардашвили // Методологические проблемы историко-научных исследований. – М.: Наука, 1982. – С. 38–58.
2. Huxley J. Evolution, cultural and biological / J. Huxley // New bottles for new wine: essays. – London: Chatto and Windus, 1976. – P. 61–92.
3. Lorenz K. Behind the mirror: a search for a natural history of human knowledge / K. Lorenz. – L.: Methoem and company Ltd., 1977.
4. Covalli-Sforza L. L. Cultural transmission and evolution: quantitative approach / L. L. Covalli-Sforza, M. M. Feldman. – Princeton; NY: Princeton University Press, 1981.
5. Lumsden C. I. Gene-culture coevolution: humankind in the making / C. I. Lumsden, A. C. Gushurst // Sociobiology and epistemology / Ed. J. H. Fetzer. – Dordrecht: D. Reidel publishing company, 1985. – P. 3–28.

Надійшла до редколегії 11.01.2012 р.

УДК 329 : 331

О. Л. Тупиця

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ПРОФСПІЛОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ВИМІР ПСИХОЛОГІЇ ТА ЕТНІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Розглядаються психологічні та етноментальні передумови визначення становища профспілок у політичній системі. Звернено увагу на суб'єктну роль профспілок у політичних процесах.

Ключові слова: профспілки, політична свідомість, десоціалізація, демократизація, національний характер.

Рассматриваются психологические и этноментальные предпосылки определения положения профсоюзов в политической системе. Обращено внимание на субъектную роль профсоюзов в политических процессах.

Ключевые слова: профсоюзы, политическое сознание, десоциализации, демократизация, национальный характер.

Considers the psychological and etnomentalni preconditions the situation of trade unions in politchyniy system. Attention is paid to subyektnu role of trade unions in political processes.

Keywords: trade unions, political consciousness, desotsializatsiya, democratization, national character.

Постановка проблеми. Картина участі профспілок у політиці сучасного суспільства не може бути повною без аналізу ментальних та політико-